

Ποιες προοδευτικές απαντήσεις;

του Michel Husson

8 Ιουνίου 2010

Η παρούσα κρίση είναι μια εξαιρετικά βαθιά κρίση. Η αντίδραση των κυβερνήσεων είναι τελικά αρκετά ξεκάθαρη: βουλώνουν τις τρύπες για να αποφύγουν τη καταστροφή, υποτάσσονται στα καπρίτσια των αγορών χωρίς να προσπαθούν ποτέ να τις ελέγξουν και ετοιμάζουν τις απαραίτητες προσαρμογές για να επανέλθουν το συντομότερο δυνατό στο *business as usual*. Το βάθος της κρίσης είναι τέτοιο που τους κάνει να μην διαθέτουν εναλλακτική λύση στη νεοφιλελεύθερη εκδοχή του καπιταλισμού που εφάρμοσαν. Τα σχέδια λιτότητας που ετοιμάζονται, είναι και θα είναι τρομερά βίαια και δεν μπορεί παρά να σκληρύνουν τα οπισθοδρομικά χαρακτηριστικά αυτού του συστήματος.

Από τη μεριά του κοινωνικού συστήματος, η κρίση έχει αντιφατικές συνέπειες. Από τη μια, δικαιώνει τις κριτικές ενός συστήματος τα ίδια τα θεμέλια του οποίου συγκλονίζονται από μια κρίση η έκταση της οποίας αποδείχνει τη χρόνια αστάθεια και τον αυξανόμενο παραλογισμό του. Όμως, από την άλλη, υποχρεώνει τους αγώνες σε μια αμυντική στάση συχνά κατακερματισμένη. Αυτή η ένταση υπήρξε ανέκαθεν αλλά σπρώχνεται στο παροξυσμό της από τη κρίση: πρέπει να παλέψουμε με νύχια και με δόντια ενάντια στα μέτρα «εξόδου από τη κρίση» και ταυτόχρονα να ανοίξουμε μια ριζοσπαστική εναλλακτική προοπτική. Η διακύβευση είναι λοιπόν να προτάξουμε απαντήσεις που συνδέουν αυτές τις δυο απαιτήσεις. Τέλος, η δυσκολία είναι ακόμα μεγαλύτερη καθώς η κρίση είναι παγκόσμια και αυτές οι απαντήσεις πρέπει να λάβουν υπόψη αυτή τη διάσταση και συνάμα να γίνουν φορείς μιας άλλης αντίληψης της Ευρώπης.

Προτεραιότητα στις κοινωνικές ανάγκες

Η βασική αρχή κάθε σχεδίου κοινωνικού μετασχηματισμού, είναι η ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών. Η αφετηρία δεν μπορεί λοιπόν να είναι παρά η αναδιανομή του πλούτου, καθώς μάλιστα οι χρηματιστικές φούσκες τροφοδοτήθηκαν από το μερίδιο του εθνικού προϊόντος που αφαιρέθηκε από τους μισθούς. Από τη καπιταλιστική άποψη, η έξοδος από τη κρίση περνάει μέσα από την αποκατάσταση της αποδοτικότητας και άρα από μια πρόσθετη πίεση πάνω στους μισθούς και την απασχόληση. Και τα περίφημα ελλείμματα της κοινωνικής προστασίας ή του κρατικού προϋπολογισμού αυξήθηκαν από τη μετατόπιση της αναδιανομής του πλούτου που είναι επίσης προϊόν των φορολογικών αντιμεταρρυθμίσεων.

Η εξίσωση είναι λοιπόν απλή: δεν θα βγούμε από τη κρίση από τα πάνω χωρίς μια σημαντική μεταβολή της αναδιανομής των εισοδημάτων. Αυτό το ζήτημα προηγείται εκείνου της ανάπτυξης. Σίγουρα, μια εντονότερη ανάπτυξη θα ευνοούσε την απασχόληση και τους μισθούς (αν και θα πρέπει να συζητήσουμε το περιεχόμενό της από οικολογική άποψη) αλλά, όπως και νάχει, δεν μπορούμε να ποντάρουμε σε αυτή τη μεταβλητή αν, ταυτόχρονα, η αναδιανομή του πλούτου γίνεται όλο και πιο

άνιση. Πρέπει λοιπόν να χτυπήσουμε τις ανισότητες: από τη μια μέσω της αύξησης των μισθών, από την άλλη μέσω της φορολογικής μεταρρύθμισης. Η αποκατάσταση του μεριδίου των μισθών θα έπρεπε να ακολουθήσει ένα κανόνα των δυο τρίτων: ένα τρίτο για τους άμεσους μισθούς, ένα τρίτο για το κοινωνικοποιημένο μισθό (τη κοινωνική προστασία) και ένα τρίτο για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης μέσα από τη μείωση του χρόνου εργασίας. Αυτή η πρόοδος θα γινόταν σε βάρος των μερισμάτων, που δεν δικαιολογούνται ούτε από οικονομική άποψη ούτε από εκείνη της κοινωνικής χρησιμότητας. Το δημοσιονομικό έλλειμμα θα έπρεπε να μειωθεί προοδευτικά, όχι με μείωση των δαπανών, αλλά μέσα από την επαναφορολόγηση όλων των μορφών εισοδημάτων που απαλλάχθηκαν λίγο-λίγο από τη φορολόγηση. Το υπόλοιπο του χρέους θα έπρεπε να μειωθεί μέσω ενός έκτακτου φόρου ισοδύναμου προς μια μερική άρνηση εξόφλησης του χρέους.

...και άρα στην απασχόληση

Η ανεργία και η επισφάλεια αποτελούσαν ήδη τα πιο σοβαρά κουσούρια αυτού του συστήματος: η κρίση τα επιδείνωσε ακόμα περισσότερο, καθώς μάλιστα τα σχέδια λιτότητας θα χειροτερέψουν τις συνθήκες διαβίωσης των πιο αδύναμων. Και εδώ επίσης, μια κάποια υποθετική ανάπτυξη δεν πρέπει να θεωρηθεί ως η κύρια λύση. Να παράγουμε περισσότερο για να μπορέσουμε να δημιουργήσουμε θέσεις απασχόλησης; Αυτό σημαίνει ότι αντιστρέφουμε τα πράγματα. Εδώ πρέπει να κάνουμε μια ολοκληρωτική αλλαγή προοπτικής και να πάρουμε σαν αφετηρία τη δημιουργία χρήσιμων θέσεων εργασίας. Είτε γίνει μέσω της μείωσης του χρόνου εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, είτε μέσω της δημιουργίας θέσεων στις διοικητικές υπηρεσίες, στις δημόσιες υπηρεσίες και στη τοπική αυτοδιοίκηση, πρέπει να ξεκινήσουμε από τις ανάγκες και να καταλάβουμε ότι είναι οι θέσεις απασχόλησης που δημιουργούν το πλούτο (όχι αναγκαστικά τον εμπορευματικό). Και αυτό επιτρέπει να στηθεί μια γέφυρα με τις περιβαλλοντικές ανάγκες: η προτεραιότητα του ελεύθερου χρόνου και η δημιουργία χρήσιμων θέσεων εργασίας είναι δυο βασικά στοιχεία κάθε προγράμματος πάλης ενάντια στη κλιματική αλλαγή. Το ζήτημα της αναδιανομής των εισοδημάτων είναι λοιπόν το κεντρικό σημείο αναφοράς, γύρω από αυτή την απλή αρχή: «δεν θα πληρώσουμε τη κρίση τους». Αυτό δεν έχει καμιά σχέση με μια «ανάκαμψη μέσω των μισθών» αλλά έχει με την υπεράσπιση των μισθών, της απασχόλησης και των κοινωνικών δικαιωμάτων για την οποία δεν χωράει καμιά συζήτηση. Τότε μπορούμε να προτάξουμε τη συμπληρωματική έννοια του ελέγχου: να ελέγξουμε τι κάνουν με τα κέρδη τους (πληρώνουν μερίσματα ή δημιουργούν θέσεις απασχόλησης), να ελέγξουμε πώς χρησιμοποιούνται οι φόροι (επιδοτούν τις τράπεζες ή χρηματοδοτούν τις δημόσιες υπηρεσίες). Η διακύβευση είναι να περάσουμε από την άμυνα στον έλεγχο και μόνο αυτό το πέραςμα μπορεί να επιτρέψει να αποκτήσει μαζική απήχηση η αμφισβήτηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας των παραγωγικών μέσων (ο αληθινός αντικαπιταλισμός).

Η δουλειά του ευρώ

Ο δεύτερος γύρος της κρίσης χτύπησε μόλις πριν λίγο την Ευρώπη, μέσω της κερδοσκοπίας πάνω στα δημόσια χρέη. Η διαχείριση αυτής της κρίσης είναι αποκαλυπτική: η νεοφιλελεύθερη Ευρώπη είναι μια δουλεία, και το ευρώ είναι ένα εργαλείο μισθολογικής και κοινωνικής πειθάρχησης. Αυτή η διαπίστωση βάζει το ερώτημα κατά πόσο είναι δυνατό ένα εγχείρημα κοινωνικού μετασχηματισμού που ξεκινάει σε μια μόνο χώρα.

Δεν υπάρχει προφανής απάντηση. Η έξοδος από το ευρώ θα επέτρεπε να αποκτηθεί ένα περιθώριο ελιγμών χάρη στο χειρισμό των συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά μια υποτίμηση θα είχε σημαντικό κόστος μια και θα αύξανε το βάρος του χρέους και θα έκανε αναγκαίο ένα σχέδιο λιτότητας για να προσαρμοστούν οι μισθοί σε μια νέα κλίμακα των διεθνών τιμών. Πρόκειται εξάλλου για μια απόφαση εξαιρετικά παρακινδυνευμένη που κινδυνεύει να γιγαντώσει τη κερδοσκοπία ενάντια στο νέο νόμισμα. Με λίγα λόγια, η έξοδος από το ευρώ είναι δυνατή, αλλά δεν αποτελεί καθαυτή μια προοδευτική διέξοδο. Η πραγματική λύση θα περνούσε μέσα από τη δημιουργία των εργαλείων που είναι απαραίτητα για να διαχειριστούμε τη συνύπαρξη διαφορετικών οικονομιών μέσα σε ένα ενιαίο νόμισμα. Μια πρώτη πρόταση, που κάνει ο Ζακ Σαπίρ, είναι η δημιουργία ενός νομίσματος «κοινού» και όχι «ενιαίου». Θα είχαμε ένα ευρώ ανταλλάξιμο για τις σχέσεις της ευρωζώνης με τον υπόλοιπο κόσμο, και νομίσματα αναπροσαρμοσμένα για κάθε χώρα ή ομάδα χωρών. Όμως, αυτή η μεταρρύθμιση δεν θα ήταν αρκετή αν η Ευρώπη δεν αποκτούσε ένα πραγματικό διευρυμένο προϋπολογισμό, βασισμένο στην ενοποιημένη φορολόγηση του κεφαλαίου, και αν η Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα δεν είχε την άδεια να εκδίδει ευρω-ομόλογα με στόχο την από κοινού χρηματοδότηση των δημόσιων χρεών. Όμως, αυτό το είδος λύσης προϋποθέτει ένα συσχετισμό δυνάμεων και ένα βαθμό συναίνεσης που δεν υπάρχουν σήμερα.

Για μια στρατηγική ευρωπαϊκής επέκτασης

Η επιλογή φαίνεται λοιπόν να είναι μεταξύ μιας τυχάρπαστης περιπέτειας και μιας ουτοπικής εναρμόνισης. Το κεντρικό πολιτικό ζήτημα είναι άρα να βγούμε από αυτό το δίλημμα. Για να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε, πρέπει να δουλέψουμε τη διαφορά μεταξύ των μέσων και των σκοπών. Για μια ακόμα φορά, στόχος μιας πολιτικής κοινωνικού μετασχηματισμού είναι να εξασφαλίσει στο σύνολο των πολιτών μια αξιοπρεπή ζωή σε όλες τις διαστάσεις της (απασχόληση, υγεία, σύνταξη, κατοικία, κλπ.). Το άμεσο εμπόδιο είναι η αναδιανομή των εισοδημάτων που πρέπει να αλλάξει στη πηγή (μεταξύ κερδών και μισθών) και να διορθωθεί στο φορολογικό επίπεδο. Πρέπει λοιπόν να πάρουμε ένα σύνολο μέτρων που στοχεύουν να ξεφουσκώσουν τα χρηματιστικά εισοδήματα και να πετύχουν μια ριζοσπαστική φορολογική μεταρρύθμιση. Αυτές οι διακυβεύσεις περνούν μέσα από την αμφισβήτηση των κυρίαρχων κοινωνικών συμφερόντων, των προνομίων τους, και αυτή η σύγκρουση διεξάγεται πριν απ' όλα μέσα στο εθνικό πλαίσιο. Όμως, τα ατού των κυρίαρχων και τα δυνατά αντίποινα ξεπερνάνε αυτό το εθνικό πλαίσιο:

επικαλούνται αμέσως την απώλεια ανταγωνιστικότητας, τη φυγή των κεφαλαίων και τη ρήξη με τους ευρωπαϊκούς κανόνες.

Η μόνη δυνατή στρατηγική πρέπει λοιπόν να στηριχτεί πάνω στη νομιμότητα των προοδευτικών λύσεων, που απορρέει από τον ιδιαίτερα συνεργατικό τους χαρακτήρα. Όλες οι νεοφιλελεύθερες συστάσεις παραπέμπουν σε τελευταία ανάλυση στην αναζήτηση της ανταγωνιστικότητας: πρέπει να μειωθούν οι μισθοί, να περιοριστούν τα «βάρη» ώστε, σε τελική ανάλυση, να κερδηθούν μερίδια της αγοράς. Όπως η ανάπτυξη θα είναι ανεμική στη περίοδο που άνοιξε στην Ευρώπη η κρίση, το μόνο μέσο που θα διαθέτει μια χώρα για να δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης, θα είναι να πάρει από τους γείτονές της, καθώς μάλιστα το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού εμπορίου των ευρωπαϊκών χωρών γίνεται στο εσωτερικό της Ευρώπης. Αυτό αληθεύει για τη Γερμανία (πρώτο ή δεύτερο παγκόσμιο εξαγωγέα μαζί με τη Κίνα), που δεν μπορεί να ποντάρει μόνο στις αναδυόμενες χώρες για να αυξήσει την ανάπτυξή της και τις θέσεις απασχόλησής της. Κατά συνέπεια, οι νεοφιλελεύθερες έξοδοι από τη κρίση είναι από τη φύση τους μη συνεργατικές: δεν μπορούμε να κερδίσουμε παρά μόνο σε βάρος των άλλων, και εξάλλου αυτή είναι η βάση της κρίσης της ευρωπαϊκής οικοδόμησης.

Αντίθετα, οι προοδευτικές λύσεις είναι συνεργατικές: λειτουργούν τόσο καλύτερα όσο επεκτείνονται σε περισσότερες χώρες. Αν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες μείωναν τη διάρκεια της εργασίας και φορολογούσαν τα εισοδήματα του κεφαλαίου, αυτός ο συντονισμός θα επέτρεπε να εξαλειφθούν οι συνέπειες στις οποίες θα ήταν εκτεθειμένη αυτή η πολιτική όταν θα εφαρμοζόταν μόνο σε μια χώρα. Ο δρόμος προς διερεύνηση είναι λοιπόν εκείνος μιας στρατηγικής επέκτασης που θα μπορούσε να ακολουθήσει μια κυβέρνηση της ριζοσπαστικής αριστεράς:

1. παίρνουμε μονομερώς τα «καλά» μέτρα (για παράδειγμα, τη φορολόγηση των χρηματιστικών συναλλαγών)
2. τα συνοδεύουμε με μέτρα προστασίας (για παράδειγμα, ένα έλεγχο των κεφαλαίων)
3. αναλαμβάνουμε το πολιτικό ρίσκο να παραβιάσουμε τους ευρωπαϊκούς κανόνες
4. προτείνουμε να τους μεταβάλλουμε επεκτείνοντας σε ευρωπαϊκή κλίμακα τα ληφθέντα μέτρα
5. δεν αποκλείουμε μια αναμέτρηση και κάνουμε χρήση της απειλής να βγούμε από το ευρώ

Αυτό το σχέδιο λαβαίνει υπόψη του ότι δεν είναι δυνατό να εξαρτήσουμε την εφαρμογή μιας «καλής» πολιτικής από τη δημιουργία μιας «καλής» Ευρώπης. Τα κάθε λογής αντίποινα πρέπει να προληφθούν μέσα από μέτρα προστασίας που, όντως, προσφεύγουν στο προστατευτικό οπλοστάσιο. Όμως, δεν πρόκειται για προστατευτισμό με τη συνήθη έννοια του όρου, μια και αυτός εδώ ο προστατευτισμός υπερασπίζεται μια εμπειρία κοινωνικού μετασχηματισμού και όχι τα συμφέροντα των καπιταλιστών μιας συγκεκριμένης χώρας απέναντι στον ανταγωνισμό των άλλων. Πρόκειται λοιπόν για ένα προστατευτισμό επέκτασης, η λογική του οποίου είναι να εξαφανιστεί από τη στιγμή που θα επεκτείνονταν τα «καλά» μέτρα.

Η ρήξη με τους ευρωπαϊκούς κανόνες δεν γίνεται πάνω σε μια λογική πλάνη αλλά ξεκινώντας από ένα δίκαιο και έννομο μέτρο, που ανταποκρίνεται στα συμφέροντα των περισσοτέρων και που προτείνεται ως ακολουθητέα πορεία στις γειτονικές χώρες. Άρα αυτή η ελπίδα για αλλαγή επιτρέπει να στηριχτούμε στη κοινωνική κινητοποίηση στις άλλες χώρες και να οικοδομήσουμε έτσι ένα συσχετισμό δυνάμεων που μπορεί να βαρύνει πάνω τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Εξάλλου, η πρόσφατη εμπειρία του σχεδίου διάσωσης του ευρώ έδειξε ότι δεν χρειάζεται να αλλάξουν οι συνθήκες για να καταστρατηγηθούν αρκετές από τις διατάξεις τους. Ούτε η έξοδος από το ευρώ είναι μια προϋπόθεση σε αυτό το σχέδιο. Αντίθετα είναι ένα όπλο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί «ως ύστατο μέσο». Η ρήξη θα έπρεπε να γίνει πάνω σε δυο σημεία που θα επέτρεπαν να δημιουργηθούν πραγματικά περιθώρια ελιγμών: εθνικοποίηση των τραπεζών και καταγγελία του χρέους.

Το σχέδιο και ο συσχετισμός δυνάμεων

Οι δικαιολογήσεις, τόσο τεχνικές όσο και πολιτικές, μιας εθνικοποίησης του τραπεζικού συστήματος έκαναν και πάλι έντονη την εμφάνισή τους: το σχέδιο διάσωσης του ευρώ είναι όντως ένα νέο σχέδιο διάσωσης των ευρωπαϊκών τραπεζών, που κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού χρέους καθώς και εκείνου άλλων χωρών που απειλούνται από τη κερδοσκοπία. Προκειμένου να μπει μια τάξη σε όλα αυτά τα μπερδεμένα χρέη, η καλύτερη λύση θα ήταν μια πλήρης εθνικοποίηση, που θα επέτρεπε μια και καλή να αντισταθμίσουμε, να αναδιαρθρώσουμε ή να εξοφλήσουμε αυτά τα χρέη. Τα δημόσια χρέη, εκτός από τη μηχανική επίπτωση της κρίσης πάνω στα έσοδα, σχετίζονται κυρίως με τη σώρευση των φορολογικών δώρων στις επιχειρήσεις και στους εισοδηματίες. Θα ήταν λογικό να ακυρωθούν ή να αναδιαρθρωθούν σε μεγάλο βαθμό. Σε αυτό το σημείο, όπως και στο προηγούμενο, αντιμετωπίζουμε μια άλλη δυσκολία: τέτοια μέτρα (εθνικοποίηση των τραπεζών και καταγγελία του χρέους) θα έθεταν σε αμφισβήτηση τα συμφέροντα μη κατοίκων της χώρας και συνεπάγονται μια ρήξη με τον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό.

Ένα πρόγραμμα που δεν θα στόχευε παρά να ρυθμίσει οριακά το σύστημα θα ήταν όχι μόνο υποβαθμισμένο αλλά και θα κινητοποιούσε ελάχιστα. Αντίθετα, μια ριζοσπαστική προοπτική κινδυνεύει να αποθαρρύνει μπροστά στην έκταση του εγχειρήματος. Κατά κάποιο τρόπο, το ζητούμενο είναι να καθορίσουμε το κατάλληλο βαθμό της ριζοσπαστικότητας. Η δυσκολία δεν είναι τόσο να επινοήσουμε μηχανισμούς τεχνικής φύσης : αυτό είναι προφανώς απαραίτητο και είναι μια δουλειά που έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό, αλλά κανένα επιδέξιο μέτρο δεν μπορεί να επιτρέψει να παρακάμψουμε την αναπόφευκτη σύγκρουση μεταξύ αντιφατικών κοινωνικών συμφερόντων.

Σχετικά με τις τράπεζες, οι επιλογές περιλαμβάνουν από τη πλήρη εθνικοποίηση μέχρι τη ρύθμιση, περνώντας από τη συγκρότηση ενός δημόσιου χρηματοπιστωτικού πόλου ή την επιβολή πολύ καταναγκαστικών κανόνων. Όσο για το δημόσιο χρέος, αυτό μπορεί να ακυρωθεί, να ανασταλεί, να επαναδιαπραγματευθεί, κλπ. Η πλήρης εθνικοποίηση των τραπεζών και η καταγγελία του δημόσιου χρέους είναι μέτρα

έννομα και οικονομικά βιώσιμα αλλά μπορούν να φανούν απραγματοποίητα, εξαιτίας του παρόντος συσχετισμού δυνάμεων. Εδώ εντοπίζεται η πραγματική συζήτηση : ποια είναι, στη κλίμακα του ριζοσπαστισμού, η θέση του κέρσορα που επιτρέπει τη καλύτερη κινητοποίηση; Δεν είναι δουλειά των οικονομολόγων να καταλήξουν αυτή τη συζήτηση και αυτός είναι ο λόγος που, αντί να προτείνει ένα σύνολο μέτρων, αυτό το άρθρο προσπάθησε να θέσει μεθοδολογικά ερωτήματα και να υπογραμμίσει, προκειμένου να υπάρξει μια πραγματική έξοδος από τη κρίση, την αναγκαιότητα τριών απαραίτητων συστατικών:

1. μιας ριζικής αλλαγής της αναδιανομής των εισοδημάτων, 2. μιας μαζικής μείωσης του χρόνου εργασίας, 3. μιας ρήξης με τη παγκόσμια καπιταλιστική τάξη πραγμάτων, αρχής γενομένης από την υπαρκτή Ευρώπη.

Η συζήτηση δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια αντίθεση μεταξύ αντινεοφιλελεύθερων και αντικαπιταλιστών. Αυτός ο διαχωρισμός έχει βέβαια μια σημασία, ανάλογα με το αν το σχέδιο είναι να απαλλάξει το καπιταλισμό από τις χρηματιστικές δραστηριότητες ή να μας απαλλάξει από το καπιταλισμό. Όμως, αυτή η ένταση δεν θα έπρεπε να εμποδίσει να κάνουμε πολύ δρόμο μαζί, ενώ πάντως θα συνεχίζουμε αυτή τη συζήτηση. Το «κοινό πρόγραμμα» θα μπορούσε να βασιστεί εδώ στη βούληση να επιβάλουμε άλλους κανόνες λειτουργίας στο καπιταλισμό. Και αυτή είναι όντως η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη ριζοσπαστική αριστερά της ρήξης και στο διαχειριστικό σοσιαφιλελευθερισμό. Αν προχωρήσουμε σε αυτό το δρόμο, θα δούμε μετά κατά πόσο αυτός οδηγεί σε αμφισβήτηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, με αφετηρία τον έλεγχο που θα έχουμε πετύχει να ασκήσουμε πάνω στη αναδιανομή του πλούτου.